

DENİZLİ'DE MİLLÎ MÜCADELENİN BAŞLADIĞI YER: KAYALIK CAMİSİ

Halil ÖZYİĞİT*

1.GİRİŞ

Osmanlı Devleti'ni I. Dünya Savaşı'ndan mağlup olarak çıkmasının ağır sonuçları elbette olacaktı. Toprak, insan ve ekonomik kayıp bir yere kadar telafi edilebilirdi. Ancak ezelden beridir hür yaşamış millete, üstünde tüten son ocak sönmeden zincir vurulmasına hiçbir ferdi rıza gösteremezdi. Bağımsızlığın tehlikeye girmesiyle tüm ülkede topyekûn bir mücadele evresine geçilmesi kaçınılmaz olur. Sıkıştırıldığı Anadolu coğrafyasında yok edilmek istenen Türk milletinin yeniden varoluş mücadelesi için bir kıvılcım yetecektir. O kıvılcım Anadolu'nun pek çok kentinde bağımsızlık yolunu aydınlatacak bir meşaleye dönüşecektir. İzmir'in işgalinden sadece saatler sonra (15 Mayıs 1919) işgale karşı ilk direniş Denizli'de başlatılır. Denizli'nin Kayalık Mahallesi'nde yer alan Kayalık Camisi'nde kılınan namazın ardından, Müftü Ahmet Hulusi Efendi Denizli Mutasarrıflık Sancağını alıp kalabalık bir halk ile Bayramyeri olarak adlandırılan kent meydanına gider. Burada kentin değişik noktalarından gelen topluluğa, özü saldırıya karşı kayıtsız kalmanın dine ve devlete ihanet olacağını ifade eden Kurtuluş Savaşı'nın ilk fetvasını verir. Denizli'de milli mücadele hareketinin başlangıç noktası olan Kayalık Camisi, Türkiye Cumhuriyeti'nin temellerinin atılacağı uzun ve ıstıraplı yolun ilk mihenk taşı olarak adlandırılacak özel bir konuma sahiptir. Halkına vurulmak istenen boyunduruğa verdiği fetva ile karşı çıkan, milli mücadelenin ilk meşalelerinden birini tutan isim Denizli Müftüsü Ahmet Hulusi Efendi'nin açtığı yolda Mustafa Kemaller ve nice şehadeti tadacak isimsiz kahramanlar yürüyecektir.

* Doç. Dr., Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, e-posta: hozyigit@pau.edu.tr

İstiklal marşının yazılmasına kaynaklık edecek Millî Mücadele’de özel bir yere sahip olan Kayalık Camisi, bu makale kapsamında sanat tarihi disiplini içinde ele alınmaya çalışılacaktır.

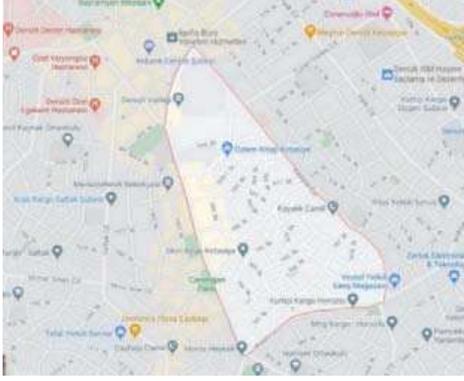

Foto. 1: 15 Mayıs Mahallesinin Fizikî Sınırları (Google Map, Erişim 23.01.2021)

Foto. 2: Caminin Kuzey Cepheden Görüntüsü ve Son Cemaat Yeri

2. YAPININ TARİHÇESİ:

Anadolu’nun en eski yerleşim yerlerinden biri olarak değerlendirilen Beycesultan Höyüğü, Denizli’nin Çivril İlçesi sınırları içindedir. Beycesultan Höyüğünde gerçekleştirilen kazılar ile bölgenin yerleşim tarihi Neolitik Çağa (8000-5500) kadar uzandığı ortaya konulmaktadır (Abay 2012: 41). Denizli’yi içine alan yerleşim coğrafyası hakkında ilk yazılı kaynaklar M.Ö. 2. Bin yıldaki Hitit arşivlerinde bulunmaktadır. Hitit çivi yazılı tabletlerine göre Denizli, Ege kıyılarından başlayıp göller yöresini kapsayacak şekilde bir alana oturan, farklı beyliklerden oluşan Arzawa içinde kalmaktadır (Yiğit 2007: 7-8). Karanlık Çağın (M.Ö. 1200-1700) ardından bölgeye Frigler, Lidyalılar ve M.S. 129’da Romalılar sırasıyla hâkim olmuşlardır. Kent sınırları içinde Hierapolis, Laodikea ve Tripolis gibi önemli Roma kentleri kurulmuştur. M.S. 395’te Roma İmparatorluğu’nun yıkılmasını takiben bölge Bizans (Doğu Roma) egemenliğinde kalmıştır (<http://www.denizli.gov.tr>, Erişim 21.02.2021). Bizans İmparatorluğu döneminde değişen yol güzergâhları

nedeniyle eski ticarî zenginliğinden hızla uzaklaşan şehir giderek küçülmüştür (Gökçe 2000: 26).

Türklerin 1070'ten itibaren başlayan bölgeyi hâkimiyetleri altına alma çabaları 13. yy başlarına kadar devam eder. Denizli topraklarının Selçuklular tarafında fethi, 1206 yılının sonlarına doğru gerçekleşir (Baykara, 2007, 45). Ardından Germiyanlı ve İnanoğulları beyliklerinin egemenliği altında bir dönem geçirir (Akçakoca 1945: 20-56; Eroğlu, 2007: 87-88). Osmanlı Devleti sınırlarına katılana Denizli uzun bir süre bir kaza olarak idari yapısını sürdürür. Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye Salnâmesi'nde (1856) "Denizli nâm-ı diğer Lâdikıye" olarak adlandırılan şehir, Osmanlı Devleti'nin son yıllarında önce Aydın'a bağlı bir kaza (1868) iken sonra mutasarrıflık (10 Mart 1883) verilmiştir. Denizli Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuyla il statüsü kazanmıştır (Baykara 1994: 156; Gökçe 2000: 34). Denizli, Cumhuriyet ile hem ticarî hem de ekonomik olarak güçlenerek ve büyüyerek varlığını sürdürmektedir.

16. yy'a kadar "*hammam nam-ı diğer kayacık*", 17. yy'da "*Kayacık*", 19. yy'dan itibaren ise "*Kayalık*" mahallesi olarak geçen (Karabıyık 2012: 31) ve günümüzde Pamukkale İlçesi 15 Mayıs Mahallesi sınırları içinde yer alan Kayalık Camisi'nin inşa tarihini kesin olarak saptamamıza yardımcı olacak bir belge bulunmamaktadır. Kâtip Çelebi Lazıkiye'de (Denizli) yedi cami olduğunu belirtmekte; Evliya Çelebi ise seyahatnamesinde (1671) 57 mihrabın varlığına işaret etmektedir. Şehrin en meşhurları arasında zikrettiği yedi cami arasında ise Kayalık Camisi yoktur (Gökçe 2000: 115).

Kayıtlarda Kayalık Camii ismine ilk kez 1862 tarihli Hacı Hafız Şeyh Ebu Bekir Efendi tarafından kaleme alındığı belirtilen "Kadıhan" adlı kitabın vakfedilmesine ait vakıf kaydında rastlamaktayız (Foto. 5). Eserde İmam Seyhan Ali Mahallesi'nde bulunan Kayalık Camisi ve medresesi zikredilmektedir (Eryetişti 2015: 15, 84-87). Bu belgeye göre cami 19. yy'ın ikinci yarısının başlarında ayakta.

Caminin yıkılan bir mescidin yerine inşa edilmiş olabileceğini gösteren yaklaşımlarda söz konusudur. Kayalık Mahallesi'nde 18. yy'a dayanan Pulat zâde Hacı Mehmed Efendi'nin minber koydurması ile camiye dönüştürülen Ebubekir Mescidi ve Ali Çelebi Mescitlerinin varlığı kayıtlarda yer almaktadır. Yerleri kesin olarak bilinmeyen bu iki mescidin (Öntuğ 2007: 194, 196; İnce 2011: 448-44) yaşanan depremler sonucunda yıkılmaları, Kayalık Camisi'nin yapılmasına kaynaklık etmiş olabilir. Kayalık Mahallesi'ne ait 1844 (H. 1260) tarihli temettuat defterine göre 377 hane kayıtlıdır. Mahalle halkı arasında 42 farklı mesleğin icra edildiği yine defterdeki kayıtlara göre anlaşılmaktadır. Kayalık, yıllık 255.000 Osmanlı Lirası geliri olan ve karşılığında 25.755 Osmanlı Lirası vergi veren bir mahalledir. Bu verilere göre tahmini 1885 kişilik (Karabıyık 2012: 87) hatırı sayılır bir nüfusa sahip olan mahallenin kubbeli bir cami yaptırabilme maddiyatına sahip olduğu savlanabilir. Salnamelere göre 1891-92'lerde 28 cami ve 25 mescit; 1899-1900'lerde ise 33 cami 14 mescidin varlığı (Gökçe 2000: 116.) irdelendiğinde; azalan mescit sayısı dikkat çekicidir. Bu bağlamda yıkılan mescitlerin yerine camilerin yapılması (8-9 yıllık süre içinde cami sayısı 5 artarken, mescit sayısı 11 düşmüştür) ya da mescitlerin eklemeler ile camiye dönüştürülmesi olasılığını güçlendirmektedir. Lakin bu konunun mevcut belgeler ışığında aydınlatılması henüz mümkün gözükmemektedir.

1 Başbakanlık Osmanlı ve Cumhuriyet Arşivlerinde yaptığımız taramalarda şu ana kadar Kayalık Camisi ile ilişkili herhangi bir belgeye rastlanılmamıştır.

Foto. 3: Hacı Hafız Şeyh Ebu Bekir Efendi Kitap Vakfı
(Denizli/Pamukkale Müftülüğü Arşivi)

Tescilli caminin kuzeyinde yer alan son cemaat yerinin doğu ucunda, metal bir levha üzerinde hem caminin adına hem de yapım tarihine rastlamaktayız. Yazıtta, Latin harfleri ile “T.C. PAMUKKALE MÜFTÜLÜĞÜ KAYALIK CAMİİ 1908” ibaresi yer almaktadır. Ayrıca harim giriş kapısının üstüne konumlandırılmış 10 satırlık bir kitabe daha yer almaktadır. Giriş Arap harfli kitabenin içeriği, Pamukkale İlçe Müftülüğü’nde bulunan dosyasındaki belgelere göre bir tamir kitabesidir. Kitabe, ikinci kat seviyesinde yer alan mükebbirenin altına, harim giriş kapısı ile aynı aksa konumlandırılmıştır. Kitabe mükebbirenin altında yer alan nişin içerisine gelişigüzel yerleştirilmiştir. Kitabenin en, boy ve kalınlık ölçülerine göre büyük olan nişin bu işlen için ayrılmadığı; kitabenin onarımlar sırasında yerinden alınarak bu bölüme bırakıldığı ya da kitabenin bu yapıya ait olmadığı savlanabilir. Dikdörtgen formlu kitabe çiviler ile nişin alt bölümüne sabitlenmiştir. Kitabenin içeriği Pamukkale İlçe Müftülüğü kayıtlarına göre2 şu şekildedir:

1-Gel cemaatle namazı eyleyin bundadır edâ, tüm ibadetin ola maktul dergâh-ı hûda (yaratıcı),

2 Kitabede bazı kelimelerin anlamlandırılmasında düzenlemeler yapılmıştır.

Foto. 4: Cami Tabelası

Foto. 5: Kayalık Camisi'nde Bulunan Tamir Kitabesi

*2-Ruz-i mahşerde Sırata varid olunca bu halk, bize makdur ola
(Allah tarafından takdir edilen), beni seni eyleye nardan (ateşten) cüda
(uzak kalmak)*

*3-Bil Çakır Zade Hacı Ahmed'dir bu hayratın sahibi, ibtidasıyla
(Başlanmasıyla) tekâmülünde eyledi canını feda,*

*4-Oğlu Osman Ağa'da tekmiline gayret eyledi, din dünyasını
mamur eylesin bari hûda,*

*5-İbadethanenin tamir tarihi benim, misli yok mabed oldu,
ellerimizde mabeda*

Kitabeden Çakırzade Hacı Ahmet isimli hayırseverin (kitabenin bu camiye ait bir onarım kitabesi olduğunu varsayarsak) caminin onarımını üstlendiğini öğrenmekteyiz. Onarım esnasında Çakırzade Hacı Ahmed'in vefat etmesi ile oğlu Osman Ağa tarafından onarımın tamamlandığı, yine kitabe satırlarında ifade edilmektedir. Müftülük kayıtlarına göre kitabenin son satırı ebced hesabı ile tarihe dönüştürüldüğünde H. 1210 (M. 1795-96) yılına ulaşılmaktadır. Bu tamir kitabesinin Kayalık Camisi'ne ait olduğu varsayılırsa, Caminin 18. yy. sonunda ayakta olduğu savlanabilir.

Pamukkale İlçesi Müftülük kayıtlarında caminin inşası ile ilgili iki farklı tarihlendirme görülmektedir. 1905 yılını gösteren ilk tarihlendirme, Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından tanzim edilmiş olan iki farklı” cami ibadete açılış beratında” yer almaktadır. Hem 20.07.2001 hem de 13.12.2011 tarihli cami beratında 1905 tarihi düşülmüştür. Müftülük kayıtlarındaki başka bir belgeye göre ise 1908 yılında inşa edilmiştir. Bu

belgeye göre, 1324 (1908) yılında Müftü Ahmet Hulusi Efendi, Tekelioğlu Süleyman ve mahalle halkının baniliğinde Halil Usta isimli bir dülgere yaptırılmıştır. Mahallenin ismi verilerek “Kayalık Camii” olarak adlandırılmıştır. 1884, 1899 ve 1906 tarihlerinde meydana gelen büyük depremler ile şehir adeta yerle bir olmuştur. 1906 yılında meydana gelen büyük depremden (Gökçe 2000: 23) sonra caminin (yeniden) yapılma ihtimali yüksektir. En azından 1906 depreminden sonra esaslı bir onarım geçirdiğini savlayabiliriz.

Müftülük kayıtlarına göre caminin son cemaat yerinde Karasungur’un isminin zikredildiği M.1346 tarihli bir kitabe mevcuttur. Ancak bu kitabe Bayramyeri’ndeki Vakıf Hamamı’na ait olduğu Evliya Çelebi seyahatnamesinde açıkça belirtilmesinden dolayı (Evliya Çelebi Seyahatnamesi 1935: 195), buradan alınarak Denizli Müzesi’ne götürülmüştür.

Bir dönem “Müftü Camii” olarak anılmasına kaynaklık eden olay ise, Denizli’de İzmir’in işgalinden yaklaşık dört saat sonra şehir genelinde başlayan protestolarla ilintilidir. Şehrin üç farklı noktasında başlayan protestoların bir ayağının liderliğini Müftü Ahmet Hulusi Efendi yapar. İzmir’den başlayan vatan işgaline karşı kalabalık bir grup ile başlattıkları direnişin başlangıç noktasını Kayalık Camisi oluşturur. Denizli Müftüsü Ahmet Hulusi Efendi’nin Kurtuluş Savaşı’na dair ilk hareketi (15 Mayıs 1919) bu camiden başlatması hem Denizli hem de cami geçmişi için son derece önemlidir. Ahmet Hulusi Efendi, Ulu Cami’de bulunan/bir başka kaynağa göre Kayalık Camisi’nde bulunan ve 1910 yılında Sultan Mehmet Reşad tarafından verilen Denizli Mutasarrıflık Sancağını alıp Bayramyeri olarak adlandırılan kent meydanına gidip Kurtuluş Savaşı’nın ilk fetvasını³ verir.

³ Şuana kadar olan taramalarımızda fetva metninin sahihliğine ispat sağlayacak güçlü bir delile ulaşamamıştır.

Tarihe geçen Fetva;

“Saygıdeğer Denizliler! Hemşehrilerim! Bugün sabahın erken saatlerinde İzmir Yunanlılar tarafından işgal edilmiştir. Bu saldırıya karşı kayıtsız kalmak dine ve devlete ihanettir... Cihat tam anlamıyla bir dinî görev olarak karşımızdadır. Karşımıza çıkarılan Yunan'a biz yenilmedik. Yunanlıların bir Türk ilini ellerine geçirmelerinin ne anlama geldiğini, İzmir'de şu birkaç saat içinde işlenen cinayetler gösteriyor. Silahımız olmayabilir, topsuz tüfeksiz, sapan taşlarıyla da düşmanın karşısına çıkacağız. Silah ve cephane azlığı veya yokluğu hiçbir zaman mücadeleye engel teşkil etmez. Fetva veriyorum, elinizde hiçbir silahınız olmasa bile yerden alacağınız taşları düşman üzerine atmak suretiyle karşı koyunuz. Biz birçok ülkelere hükmetmiş fatihlerin torunlarıyız. (Ve orada bulunan Hıristiyanları göstererek), bunlarda bize birer vediaadır, onlara dokunmayınız” (Kodal 1998: 1028-1029; Kodal 2012: 244-245; İnceoğlu 2000: 19-20; Eryetişti 2015: 11-12).

Ancak resmi kayıtlarda caminin ismi hiçbir zaman “Müftülük Camisi” olarak geçmemektedir. Kayalık Camii Yaptırma ve Yaşatma Derneği tarafından 01.11.2004 tarihinde, caminin adının “Müftü Ahmet Hulusi Camii” olarak değiştirilmesi bir dilekçe ile Denizli İl Müftülüğü’nden talep edilmiştir. Aydın Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından 19 Kasım 2004 tarihinde gönderilen cevabi yazı ile caminin “*kayıtlarda Kayalık Camii Vakfı olarak geçtiğinden*” hareketle, “*Müftü Ahmet Hulusi Efendi Cami adına hiçbir vakıf kaydı olmamasından*” dolayı derneğin bu isteği kabul görmemiştir.

Kayalık Camisi ve koruma alanına dair değişik tarihlerde müdahaleler söz konusudur. Kültür ve Turizm Bakanlığı Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları İzmir Bölge Kurulunun 19.5.1986 tarih ve 1354 sayılı kararı ile koruma alanı 20 m. çapına çıkarılmış ve koruma alanında kalan alanların istimlak edilerek yıkıtılmasına karar verilmiştir.

Camiye yapılan önemli müdahaleler arasında 1967 yılında çatlaklar oluşan minarenin, sökülerek yeniden örülmesi; caminin 1970’de

tamamen boyanması; Ekim 1985’de yapılan onarım ve son olarak 28 Mayıs 2007’de başlayan 175 gün süreli kapsamlı restorasyon sayılabilir.

3. YAPIYA AİT TANIMLAR

Denizli İli, Pamukkale İlçesi 15 Mayıs Mahallesi pafta no 17, ada no 15, parsel no 85’te kayıtlı cami, kareye yakın bir plan özelliği göstermektedir. Yuvarlak kemerli 6 sütunla taşınan 5 gözlü son cemaat yeri günümüzde düz tavan ile örtülüdür. Caminin harim kısmında “U” şeklindeki mahfillerin üzeri tonozvari, geri kalan kısmın üzeri ise kurşun kaplı bir kubbe ile örtülüdür. Yapının doğu cephesi yola teğet olup diğer cepheleri kendisi için ayrılmış olan bahçesine bakmaktadır. Bahçeyi sınırlandıran herhangi bir çevre duvarı düzenlemesi yoktur.

Caminin kuzeybatı köşesine yerleştirilmiş olan kare bir kaide üzerine oturan, silindirik gövdeli, tek şerefeli ve taş külahlı kesme taş ile örülmüş bir minaresi bulunmaktadır. Caminin son cemaat yerinin batı ucu, minare kaidesi nedeniyle neredeyse kapanmıştır. Caminin kuzey batı cihetinde, camiye yaklaşık 5 m. uzaklıkta dikdörtgen formlu, üzeri oluklu kiremit ile kaplı abdest alma ünitesi bulunmaktadır. Caminin güney batı köşesinde camiden bağımsız tuvalet ünitesi bulunmaktadır. Cami ile kompleks oluşturacak, yapım tarihinden kalan, başka bir yapı grubu mevcut sınırları içerisinde bulunmamaktadır. Cami mevcut halde kullanımdadır.

3.1 Yapım Tekniği

Cami bir avlu duvarına sahip değildir. Camiye kuzey cephede bulunan son cemaat yerinde yer alan ahşap çift kanatlı bir kapıdan girilerek ulaşılmaktadır. Lento atkılı harim kapısının yuvarlak kemeri içinde bir aydınlatma penceresi vardır. Aydınlatma penceresi merkezde birleşen 5 çita ile 6 parçaya ayrılmıştır. Harime girildikten sonra ahşap bir paravan ile oluşturulmuş küçük bir hole ulaşılır. Bu bölüm kışın soğuk havanın harimi etkilemesini önlemek için yapılmış muhdes bir uygulamadır.

Kâgir yapının beden duvarlarında yığma moloz taş, diğer bölümlerde ve kubbede bağdadi duvar örgüsü görülmektedir. Kubbede ve

ahşap sütunların yüzeylerinde bağdadi sıva tekniği görülmektedir. Son cemaat yerinde kemerleri taşıyan ayaklar ahşaptır. Kemerler de bağdadi teknikle üretilmiştir. Ahşap sütunların üzeri bağdadi sıvayı tutması için tel veya ip ile sarıldıktan sonra sıvanmıştır. Benzer bir uygulamayı mahfil katındaki kemerlerde görmekteyiz. Ahşap bağdadi teknikle örülmüş kemerlerin üzeri sıvanmıştır. Caminin tavan ve taban döşemeleri ahşaptır. Caminin duvarlarının iç ve dış cephesinde beton (çimento-kireç-kum karışımı) sıva katmanlarını görmekteyiz. Caminin dış ve iç duvarlarında plastik boya uygulamaları yer almaktadır. Cami kareye yakın ölçülerde bir plana sahiptir.

Caminin son cemaat yerinin tabanı/döşemeleri mermer kaplıdır. Yanlara göre daha alçak tutulmuş olan giriş aksının mermer döşemesi üzerine ahşap bir platform yerleştirilmiştir. Giriş aksının bu bölümü hariç, son cemaat yerinin geri kalan kısmının zemini beton dolgu ile yükseltilmiştir. Son cemaat yerinden harime girince bizi küçük bir hol karşılar. Son cemaat yeri ile aynı kotta olan bu bölümden sonra bir basamak seviyesinde yükseltilmiş harim zeminine geçilir. Hem holün hem de harimin zemini ahşap rabıtabdır.

Harim kısmının tamamında ise ahşap rabıta döşeme görülmektedir. Harimi güney duvarı hariç birinci kat seviyesinde “U” şeklinde dolanan kadınlar mahfilinin döşemesi de ahşap rabıtabdır. Üzeri halı kaplı döşeme harim döşemeleri mevcut halde oldukça sağlamdır.

Caminin hem son cemaat yerinde ahşap rabıta düz tavan uygulaması görülmektedir. Harim de ise kadınlar mahfilinin üzeri, yuvarlak kemerli tonozvari hücrelerden oluşan tavana sahiptir. Tonozun harime bakan kısımları ahşap direkler ile taşınırken, cepheye bakan kısımları ise duvarlara oturmaktadır. Harimin geri kalan kısmı ise, bağdadi örgü yuvarlak kemerli geçiş sistemine sahip, onaltıgen kasnaklı bir kubbe ile örtülüdür. Kubbe duvarlarının hafif olması için bağdadi duvar örgüsü kullanılarak üzeri sıvanmıştır. Kubbe güney tarafta beden duvarına, diğer

tarafalarda toplam 8 ahşap yuvarlak ayağa oturmaktadır. Ayaklar dikdörtgen tablalı basit profilli başlıklara sahiptir.

Denizli'deki pek çok camide düz tavan ya da kubbe olsun örtüyü taşımak için ahşap taşıyıcılar görmekteyiz. Kayalık Camisinin ahşap taşıyıcıları silindirik gövdelidir. Çivril Savranşah/Serbanşah Camisi (18. yy 3. Çeyreği), Baklan Tekke Camisi (18. yy sonu 19. yy başı), Acıpayam Yazır Camisi (1802) (Fot. 20), Bozkurt Baklankuyucak Câmisi (1814-15) ve Kale Cevher Paşa Câmî (1819) taşıyıcıları örnek olarak verilebilir (Çevrimli 2017: 188).

Kayalık Camisi'nin kubbe yapım tekniğinin benzer bir örneğini Denizli Çivril İlçesinde bulunan Çarşı Camisi (1903) kubbesinde görmekteyiz. Sekizgen bir karnak üzerine oturan dilimli kubbe bağdadi örgü ile inşa edilmiştir (Foto. 7). Kubbe dıştan kiremit kaplı sekiz dilimli piramidal bir çatı ile örtülüdür (Çevrimli 2017: 194). Batılılaşma dönemi mimarisinde kâgir duvar örgüsü üzerine bağdadi teknikte yapılmış kubbe ve etrafının tonozla çevrildiği yapılar ülke genelinde sıklıkla karşımıza çıkar. İstanbul Takkeci İbrahim Ağa Camisi (1590), Soma Hızır Bey Camisi (1791-92) ve Manisa Kırkağaç Çiftahanlar Camisi (1864-65) bu bağlamda anılabilecek yapılardır (Çevrimli 2017: 198-199).

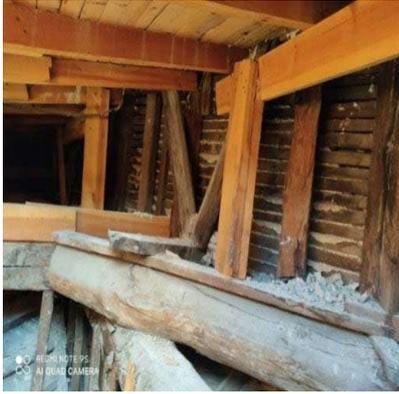

Foto. 6: Kubbede Görülen Bağdadi Duvar Örgüsü

Foto. 7: Çivril Çarşı Camisi Kubbesi (Nilgün Çevrimli'den)

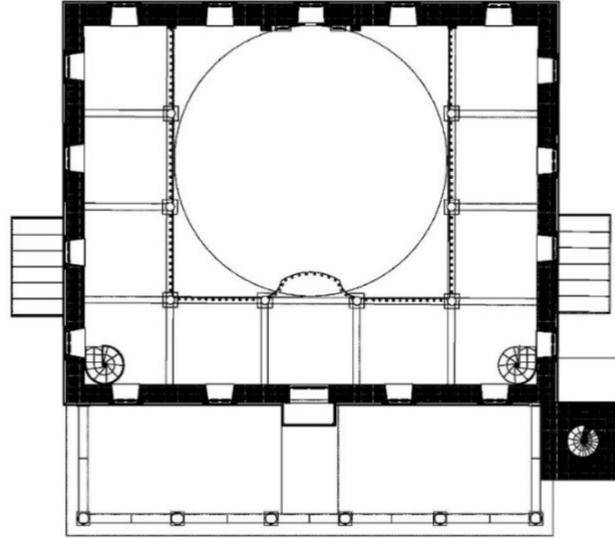
Foto. 8: Kadınlar Mahfili ve Taşıyıcıları

Foto. 9: Acıpayam Yazır Camisi Ahşap Taşıyıcıları

3.2. Yapının Plan ve Bölümleri:

Kayalık Camisi, 6 ahşap sütunla taşınan düz tavanlı bir son cemaat yerine sahip ve tek katlıdır. Plân şemasına göre düzenleri şu şekildedir:

ÖLÇEK : 1 / 50

Plan 1: Kayalık Camii Planı (Mimar Necmettin Arslan)

Son Cemaat Yeri: Caminin kuzey cephesinde yer alan 5 gözlü (doğu ve batı cepheden birer gözlü) son cemaat yeri 6 ahşap sütun üzerine oturmaktadır. Ahşap sütunlar birbirine, giriş aksındaki yuvarlak, diğerleri ise basık kemerler ile bağlıdır. Sütun başlıkları harimdekiler ile aynı, basit, dikdörtgen profilli tablolardan oluşur. Son cemaat yerinin tavanı düz ahşap tavadır. Mevcut halde harime girişi sağlayan orta akstaki göz hariç, diğer

bölümler beton dolgu ile yükseltilmiştir. Bu nedenle ahşap ayaklar bu beton zeminin üzerine oturmaktadır. Son cemaat yeri sıva üzerine boyalıdır. Aynı şekilde taşıyıcılar da sıvalı ve boyalıdır. Son cemaat yerinin zemini mermer kaplıdır. Muhtemelen bu bölümü kullananların rahatsız olması nedeniyle ahşap plakalar ile zemin kapatılarak üzerlerine hasır ve halı serilerek yalıtım sağlanmıştır. Bölümün zemin oldukça sağlıklı gözükmektedir. Duvarlar sıvalı ve boyalıdır.

Son cemaat yerinden harime girişi sağlayan kapının sağında ve solunda, harim pencerelerinin arasında kalacak şekilde birer adet özgün mihrabiyeye yer verilmiştir. Mihrabiyeler basit, sade bir nişten oluşmaktadır. Sadece nişin alçı malzemeli kemer yayı dışa taşırılarak vurgulanmıştır.

Son cemaat yerinden harime geçiş veren ahşap çift kanatlı bir kapı bulunmaktadır. Yuvarlak kemerli dikdörtgen formlu giriş açıklığının içine, düz lentolu ahşap kapı yerleştirilmiştir. Kapı kanatları, altta yatay dikdörtgen formlu iki, üstte ise dikey dikdörtgen formlu iki olmak üzere dört pano ile taksimatlandırılmıştır. Alttaki pano üsttekine göre daha küçüktür. Alttaki panoda turkuaz zemin üzerine Barok karakterli, kalın “C” ve “S” kıvrımlar içinde bir kabaranın yer aldığı yüzeyden taşıntı yapan bezeme oluşturulmuştur. Üstte yer alan dikdörtgen panoda ise turkuaz zemin üzerine yüzeyden taşan üç parça demet silmenin sonunda dikdörtgen formlu, yine Barok karakterli kalın “C” ve “S” kıvrımlar ile oluşturulmuş bezeme formu yer almaktadır. Her iki pano grubu karşılıklı olarak simetriklerdir. Kapı yuvarlak kemerini de içine alacak şekilde üç dikdörtgen silme kuşağı ile sınırlandırılmıştır.

Giriş kapısının üzerinde ikinci kat pencereleri arasında, ahşap bir mükebbire yer almaktadır. Mükebbire iki metal eliböğünde ile taşınmaktadır. Ahşap mükebbire oyma tekniği ile biçimlendirilmiş şekillerden oluşmaktadır. Mükebbirenin kadınlar mahfilinden ve zeminden yüksek pencere aksamı bir girişi mevcuttur.

Son cemaat yerinin batı ucunda kalan pencere, günümüzde harim kısmında kadınlar mahfiline çıkan merdivene erişimi sağlayan kapı olarak işlev görmektedir.

Foto. 10: Mükebbire

Foto. 11: Girişin Solundaki Mihrabiye

Harim/Asıl İbadet Mekânı: Caminin asıl ibadet mekânı olarak tanımlanan harim bölümüne giriş, günümüzde son cemaat yerinde bulunan ahşap çift kanatlı bir kapı ile sağlanmaktadır. Doğu ve batı cepheden ise harimin diğer girişleri mevcuttur. Doğu ve batıda yer alan girişler mevcut halde içeriden kapatılmış ve kullanılmamaktadır.

Harimin aydınlatılmasını doğu ve batıda yedişer, güney cephede dokuz olmak üzere toplam 23 pencere ile sağlanmaktadır. Pencereleler dikdörtgen formlu ve yuvarlak kemerlidir. Pencere açıklıkları özgün oranlarını korumaktadır.

Harimi, doğu, batı ve kuzey yönde dolaşarak “U” şeklini oluşturan kadınlar mahfili tonozvari hücreler ile diğer kısımlar ise doğu ve batıda ikişer, kuzeyde dört olmak üzere toplam 8 ayak ile taşınan bir kubbe ile örtülüdür.

Harime girince ahşap aksamlı, doğu ve batı yönlerinde sabit camlı, güney yönünde ise çift kanatlı, camlı kapıdan oluşan paravan bir uygulamadan geçilerek harime ulaşılır. Bu bölüm, caminin içi ve dışarı arasında bir nevi ısı yalıtımı vazifesi görmektedir. Paravan ve devamındaki bölüm kadınlar mahfilini taşıyan sütunlara kadar son cemaat yeri ile aynı kottadır. Bu bölümün sağında ve solunda kalan bölümler giriş kotuna göre bir basamak yükseltilmiş ve kadınlar mahfilinin izdüşümünde yer alan

korkuluklar ile harimin diğer kısmından ayrılmıştır. Harimin diğer bölümleri de giriş holüne göre bir basamak seviyesinde yükseltilmiştir.

Foto. 12: Harimin Mihrap Duvarı (Güney Cephe)

Foto. 13: Harim Kuzey Cephesi

Foto. 14: Harimin Batı Cephesi

Foto. 15: Harimin Doğu Duvarı

Kadınlar Mahfili: Harimi doğu, batı ve kuzey kanadı boyunca birinci kat seviyesinde “U” şeklinde dolaşan kadınlar mahfili vardır. Kadınlar mahfiline erişim sağlayan merdivenler, harimin kuzeydoğu ve kuzeybatı uçlarına yerleştirilmiştir. Ahşap spiral merdivenler tek yönlüdür. Merdivenlerden kuzeybatıda yer alanına hem harimden hem de son cemaat yerinden erişim vardır. Dışarıdan erişim için özgün halde pencere olan açıklık, kapıya dönüştürülmüştür. Kuzeybatıdaki spiral merdiven bir naylon ile çepeçevre sarılarak sütrelenmiştir. Kuzeydoğu köşede yer alan spiral merdivenin girişi ise sadece harimdenidir.

Mahfil kubbenin de oturduğu sekiz sütun tarafından taşınmaktadır. Mahfilin zemin döşemeleri ahşap rabıta ve iyi durumdadır. Mahfilin kuzey duvarının ortasında mükebbireye erişim veren bir açıklık söz konusudur. Mahfilin üstü ise sütunlar ile duvar arasına yerleştirilmiş olan yuvarlak kemerli tonozvari hücrelerinden oluşmaktadır. Tonozun kemerlerinin duvara oturdukları yerlerde (üzengi taşı) küçük profilli Barok bezemeli başlıklar oluşturulmuştur. Harime bakan kısımda ise kubbeyi taşıyan sütunların başlığına oturmaktadır. Başlıklar yukarıdan

aşağıya doğru katmanlar halinde zeytin yeşili, gülkurusu ve turkuaz renkler ile boyanmıştır. Tonoz hücrelerinin göbeklerine, kuzey kanadındaki bir hücre hariç, iç içe geçmiş üç dairenin ortasına yerleştirilmiş bir çiçek motifi/gülçe işlenmiştir. Alçı malzeme ile oluşturulmuş dairenin hatları ve içlerindeki çiçek motifi kabartma tarzındadır.

Mahfilin kuzey kanadının ortasında kalan kısmı, mihrap aksında ileriye doğru taşırılmıştır. Tüm mahfili yaklaşık bir metre yüksekliğinde bir ahşap korkuluk çepeçevre dolanmaktadır.

Foto. 16: Kadınlar Mahfili

Foto. 17: Kadınlar Mahfili

Mihrap: Mekke'ye yönelişi gösteren mihrap ise güney duvarının ortasına yerleştirilmiştir. Basit bir niş görünümlü mihrabın sağında ve solunda, duvar yüzeyinden dışa taşıntı yapan taşıyıcı özelliği olmayan dikdörtgen formlu unsurlar yerleştirilmiştir. Dışa taşıntı yapan dikdörtgen formlu bölümler kiremit kırmızısına; mihrap nişi ise yeşile boyanmıştır. Dışa taşıntı yapan dikdörtgen formlu bölümlerin nihayetinde ise Barok karakterli, küçük ölçekli, tabiattan soyutlanmış bitkisel kabartmalar yerleştirilmiştir. Bu iki heykelciğin arasına ise Arap harfleri ile cel-i sülüs tarzında Bakara Suresi'nin, 144. Ayetinden;

فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ “Fevelli vecheke şetral mescidil haram”

(Nereden yola çıkarsan çık (namazda) yüzünü Mescid-i Haram tarafına çevir) yazılı olduğu dikdörtgen yazı levhası asılmıştır. Levhanın devamında üzerine denk gelen pencereyi de içine alacak şekilde ikinci bir kompozisyon oluşturulmuştur. Bu pencere açıklığı sağdan ve soldan alçı malzeme ile daraltılarak pencerenin özgün oranları küçültülmüştür.

Sövelerinin sağında ve solunda dikdörtgen yüzeysel nişler oluşturulmuştur. Nişler üstte, içine çiçek motifi/gülçe işlenmiş tabaklar⁴ ile sonlanmaktadır. Tabakların altına Barok tarzı kabartma stilize motifler eklenmiştir. Dikdörtgen nişlerin alt bölümlerinden solda kalanına kabartma çiçek motifi, sağdakine ise Arapça yazıt uygulanmıştır. Pencere açıklığını oluşturan kemer kilit taşı yerine ve pencere açıklığının altında kalan kısma Barok tarzı kabartma stilize birer motif yerleştirilmiştir. Pencereyi de içine alan neredeyse kubbe kasnağına kadar uzanan oval bir form, her iki tarafta yüzeyden taşıntı yapan dikdörtgen iki pilastr ile sınırlandırılmıştır. Pilastrların her iki ucuna Barok üslupta, küçük ölçekli, tabiattan soyutlanmış bitkisel karakterli rölyefler yerleştirilmiştir. Yeşil bir zeminin hâkim olduğu bu bölümde, pencere kemerinin üstüne denk gelen kısımda, üç sıra halinde kademeli olarak yerleştirilmiş dışa taşıntı yapan yarım daire formlu alçı düzenleme söz konusudur. Yarım daire yaylarının uçlarına kabartma bitkisel motifler eklenmiştir. Bu kemer yayının üstünde kalan bölümde sembolik bir vazo içinden çıkan simetrik kabartma kıvrık dal ve çiçek motifleri kompoze edilmiştir. Kıvrık dalların arasına sarı renkli dört çiçek motifi yerleştirilmiştir.

Kubbe eteğini boydan boya dolaşan madalyonlar içine, Arapça Allah (c.c.), Hz. Muhammed (s.a.s), dört halife (Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali) ve cennet ile müjdelenmiş altı sahabe, Hz. Said bin Zeyd, Hz. Saad bin Ebi Vakkas, Hz. Talha bin Abdullah, Hz. Zübeyr bin Avvam, Hz. Ebu Ubeyde bin Cerrah ve Hz. Abdurrahman bin Avf'ın isimleri yazılmıştır.

⁴ Kütahya işi olduğu söylenmektedir (Eryetişti 2015: 19).

Foto. 18: Mihrap

Foto. 19: Mihrabın Üst Bölümü

Minber: Özgün olmayan minber, mihrabın sağına (batı cephesine doğru) ve caminin güney duvarından yaklaşık bir metre içeriye konumlandırılmıştır. Ahşap minberin aynalık, süpürgelik, köşk ve külah kısımlarında bezeme panoları görmekteyiz. Minberin korkuluğu ahşap dikdörtgen 12 plakadan oluşmaktadır. Her bir plakadan birbirini tekrar eden kabartma, bitkisel karakterli stilize bezeme formları görülür. Minberin üç yönden kapalı köşk kısmının üzerine piramidal bir külah yerleştirilmiştir.

Minberin doğu ve batı cephesinde uygulanan kompozisyonlar simetriktir. Aynalık kısmında Barok karakterli kabartma stilize sınırlayıcı motifin içine rölyef özellikli Kâbe tasvir edilmiştir. Süpürgelik kısmında Barok üslupta, bitkisel karakterli, stilize, rölyef tarzı üç simetrik pano birbirini takip eder. Süpürgeliğin minber girişine yakın bölümünde kalan panosunda ise Barok özellikli iç içe iki stilize, rölyef tarzı Barok motif işlenmiştir. Minberin geçit ve köşk kısımlarında da Barok üslupta, stilize edilmiş, bitkisel karakterli, rölyef tarzı iki pano ile bir hayli hareketli bir minber görmekteyiz. Minber, çokgen gövdeli bir petek üzerine oturan, çokgen bir külah ile sonlanmaktadır. Hem petek hem de külahın çokgen yüzeylerinde Barok üslupta, stilize edilmiş, bitkisel karakterli, rölyef tarzı panolar yer almaktadır. Minber mevcut halde oldukça sağlam gözükmektedir.

Profillendirilmiş ahşap iki ayak ile taşınan kırık kemerli formu ile oluşturulmuş minber kapısından merdivenlerine ulaşılmaktadır. Kapının üstünde kelime-i şhadetin yazılı olduğu yazı kartuşu, onun da üzerinde Barok karakterli taç kısmı yer almaktadır. Yazının sol alt köşesinde hat ustası olarak “Eyüb” ismi okunmaktadır. Merdivenlerin nihayetinde köşk kısmında yine üst üste 3 panoda Barok karakterli stilize edilmiş, rölyef tarzı bitkisel uygulamaları görmekteyiz.

Foto. 20: Cami Minberinin Doğu Cephesi

Foto. 21: Aynalık Kısımındaki Kâbe Tasviri

Vaaz Kürsüsü: Muhtemelen 2007'deki restorasyon sırasında yenilenmiş olan özgün olmayan ahşap vaaz kürsüsü iyi durumdadır. Vaaz kürsüsü, camin güney doğu köşesinde ve güney duvarına bitişik nizamda konumlanmıştır. Çokgen gövdeli vaaz kürsüsüne dört basamaklı, korkuluklu bir merdivenden çıkılmaktadır. Çokgen gövde yüzeylerinde oluşturulan dikdörtgen panolar boştur. Kürsü oldukça sağlıklı durumdadır.

Foto. 22: Vaaz Kürsüsü

Kubbe: Osmanlı Devleti'nin son yıllarında Denizli'de yapılmış kubbeli camilerin sonuncusudur. Ahşap bir iskelet/Bağdadi teknikte kubbe duvarlarının bağdadi sıva ile kaplanması neticesinde hafif bir kubbe elde edilmiştir. Doğu, Batı ve Kuzeyde ayaklar, güneyde ise duvar ile kareye d n st r len harimin üzerini örtmek için kubbe tercih edilmiştir. Kare zemini kubbenin oturacağı daire forma d n st rmek için bağdadi örgülü yuvarlak kemerler kullanılmıştır. Daha sonra çokgen yüksek bir kasnak üzerine 11 metre çapındaki kubbe oturtulmuştur. Onaltıgen kubbe kasnağına yerleştirilen yuvarlak kemerli dikdörtgen formlu 16 pencere harimin aydınlatılmasına ciddi bir katkı yapmaktadır.

Kubbe eteğinde mavi, yeşil, kırmızı ve siyah renklerden oluşan Rumi karakterli bir bezeme kuşacağı tüm kubbeyi dolaşır. Kuşak, yeşil renkli kalın bordür çizgisi ile sınırlandırılmıştır. Rumi süsleme kuşacağının hemen üzerine yerleştirilen yüzeysel sayılabilecek nişler içine alınmış 16 yarım daire formlu bir bezeme kuşacağı kubbeyi i ten dolaşır. Her bir yarım daire içindeki vazolar, birbirini tekrar eder. Sadece vazoların renkleri ardışık olarak mavi ve kahverengi renklerden oluşmaktadır. Simetrik stilize vazolar içinden, iki yana dökülen Barok tarzı bitkisel bezemenin inci tanesi gibi meyveleri ya da çiçekleri vardır. Tüm bu kompozisyon toprak rengi bezemesiz bir bordür ile sınırlandırılmış ve yeşil bir zemin fon oluşturmaktadır. Kubbe içinde kullanılan tüm bezemeler kalıp kullanılarak oluşturulmuştur.

Kubbe kasnağının ahşap aksamlı kasalara sahip pencerelerinde, yer yer renkli cam uygulamalarını görmekteyiz.

Foto. 23: Kubbe İçi

Foto. 24: Kubbe Dışarıdan

3.3 Cami ile İlişkili Diğer Bölümler:

Abdest Alma Yeri: 2007 yılı restorasyonu esnasında yapılmış olan caminin abdest alma ünitesi, kuzey batı köşe aksına 4-5 metre mesafededir. Üçerden 6 musluğun bulunduğu dikdörtgen formlu ünitenin üzeri, oluklu kiremit kaplıdır. Kiremitlerin üzerinde ise suyu ısıtmak için iki adet güneş enerjisi paneli yerleştirilmiştir. Kuzey-güney aksında genişleyen dikdörtgen formlu ünitenin batı cephesindeki musluklarından birisi pvc paravan ile çevrilerek kadınların kullanımına tahsis edilmiştir. Yüzevi mermer kaplı abdest alma ünitesi yenidir.

Foto. 25: Abdest Alma Yeri

Foto. 26: Tuvalet

Tuvaletler: Caminin güneybatı aksında ve yaklaşık 15-20 metre uzağa yerleştirilmiş olan tuvalet de 2007 yılı restorasyonun eseridir. Hem kadın hem de erkelere hizmet veren mermer kaplı tuvalet yenidir. Sanat tarihi açısından bir özellik taşımamaktadır.

Minare: Müftülük kayıtlarına göre, 1967 yılında tamamen yenilenmiştir. Caminin son cemaat yerinin batı cephesine yerleştirilen

minare kesme taş ile inşa edilmiştir. Kare bir kaide üzerinde köşeleri pahlanmış geçiş ile silindirik gövdeye geçilir. Gövde kaide ile şerefe altında birer bilezik ile sınırlandırılmıştır. Tek şerefeli minarenin külahı dahil taş malzeme kullanılmıştır. Taş külahın üzeri kurşun kaplıdır.

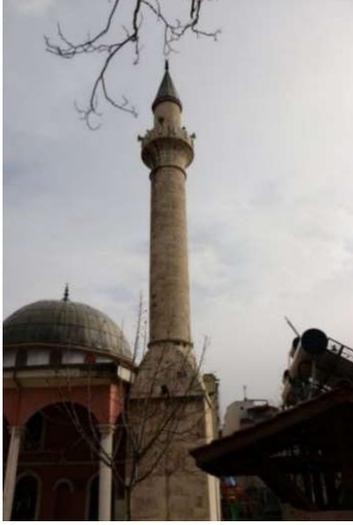

Foto. 27: Kayalık Cami Minaresi

Foto. 28: Kayalık Cami Minaresi Şerefe ve Külâh

4. CEPHELER:

Kayalık Mahallesi'nde yer alan caminin son cemaat yerini içinde bulunduran kuzey cephe hariç, dış cepheleri son derece sade süslemeden uzak yalın bir kompozisyon göstermektedir. Yapının doğu, batı ve güney cephelerinde iki katlı pencere hareketlilikleri, birinci kat ile çatı silmesi arasında kalan köşe pilastrları ve kat silmeleri göze çarpmaktadır. Cami cepheleri dört yönde dışa hafif taşıntı yapan ahşap saçak ile sonlanmaktadır.

Doğu Cephe: Doğu cephede iki sıra halinde yuvarlak kemerli pencerelere rastlamaktayız. Alt sırada üç, üst sırada dört pencere yer almaktadır. Alt sıradaki pencerelerin kilit taşlarında dışa taşıntı yapan ay-yıldız motifli; üst sıradakilerin kilit taşlarında ise üç boyutlu form görülür. Tüm cephelerde pencerelerin söveleri ve yuvarlak kemerleri yüzeyden dışa taşıntı yapmaktadır. Pencere kemerlerinin oturduğu pencere sövelerinin başlıkları ise profillidir. Cephenin birinci kat seviyesindeki dikdörtgen

formlu kat silmesi tüm cepheyi ayırmaktadır. Köşelerinde ise pilastrları yer almaktadır. Cephe dikdörtgen formlu profillendirilmiş saçak silmesi ile sonlanır. Doğu girişine sundurmanın koruduğu üç basamaklı bir taş merdivenden ulaşılır. Yuvarlak kemerli dikdörtgen formlu giriş açıklığına, ahşap, lento atkılı çift kanatlı bir kapı yerleştirilmiştir. Kemer yayının içinde kalan aydınlatma penceresi, beş çita ile altı dilimli bir pencereye dönüştürülmüştür. Kapı ana giriş kapısı ile büyük oranda benzerdir. Ahşap kapının dikdörtgen panolar ile taksimatlandırılması, içlerinde yer alan bezeme formları ana giriş kapısı ile ortak yönlerdir. Dikdörtgen panolardan küçük olan ve altta kalanları, ana girişteki Barok bezemenin tekrarıdır. Bu küçük panoların üzerinde yer alan uzun dikey dikdörtgenin içinde yer alan bezemenin üçlü demet silmeleri ana girişteki ile aynıdır. Farklı olarak ise demet silmenin ucunda iç içe geçmiş “C” ve “S” kıvrımından oluşan bezemedir.

Foto. 29: Kayalık Camisi Doğu Cephe

Çizim 1: Kayalık Camisi Doğu Cephe Çizimi

Batı Cephe: Caminin batı cephesi, doğu cephesi ile simetrik bir kurguya sahiptir. Köşe pilastrları, yüzeyden dışa taşıntı yapan pencere formları, kilit taşları, kapı sundurması, dikdörtgen formlu kat ve profilli saçak silmeleri ile doğu cephenin tekrarıdır. Sadece ahşap çift kanatlı kapının kanatları sadedir. Kapı kanatlarında sadece üçlü demet silme uygulaması görülür. Cephede altta üç, üstte dört olmak üzere yedi adet yuvarlak kemerli pencere yer almaktadır. Pencere söveleri ve kemerleri

dışa taşıntı yapmaktadır. Cephe kuzeybatı ve güneybatı köşelerinin ikinci kat seviyesine konumlandırılmış pilastrlara sahiptir.

Foto. 30: Kayalık Camisi Batı Cephe

Çizim 2: Kayalık Camisi Batı Cephe Çizimi

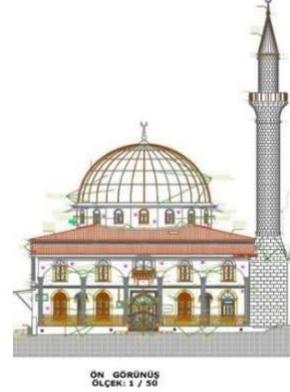
Kuzey Cephe (Son Cemaat Yeri): Son cemaat yeri kısmında ayrıntılı olarak bahsettiğimiz bölümdür. Yaklaşık 70 cm. yüksekliğinde duvarlar üzerine yerleştirilmiş demir parmaklıklar ile son cemaat yeri çevrelenmiştir. Mermer kaplı son cemaat mahalline erişim, bu duvarın ortasına yerleştirilen çift kanatlı demir parmaklıklı bir kapıdan girilerek sağlanmaktadır. Harime giriş bir basamakla yükseltilmiş derin bir holden sağlanır. Bu giriş holünün sağında ve solunda kalan kısımlar ise yaklaşık 70 cm. dolguya sahiptir (son cemaat yeri duvarı ile aynı yüksekliktedir). Bu bölümlerin tamamı mermer kaplıdır. Altı adet ahşap sütunun taşıdığı beş gözlü son cemaat yeri, kuzey cepheyi genişletmektedir. Altta ve üstte dörderden sekiz pencere harimin aydınlatılmasına katkı sağlar. Pencere formları doğu cephe ile aynı özellikleri taşır. Dışa taşırılmış pencere söveleri ve kemerleri, profilli söve başlıkları, alt katta ay-yıldız, üstte katta geometrik üç boyutlu pencere kemer kilit taşları, dikdörtgen formlu kat silmeleri, kuzeydoğu köşedeki pilastr ile doğu cepheyi neredeyse tekrar etmektedir.

Harim giriş kapısı, cepheyi birinci kat seviyesinde sağında ve solunda ikişer pencere kalacak şekilde ayırmaktadır. Bu pencerelerin arasına basit nişlerden oluşan mihrabiye yerleştirilmiştir. Kapı form ve

bezeme olarak doğu kapısının tekrarıdır. Sadece kapı kemeri sırtını dolanan Barok karakterli bir bezeme kuşağı eklenmiştir. Giriş kapısı aksında, ikinci kat pencereleri arasına yerleştirilmiş ahşap bir mükebbirenin varlığı camiye değer katmaktadır.

Foto. 31: Kayalık Camisi Kuzey Cephe

Çizim 3: Kayalık Camisi Kuzey Cephe Çizimi

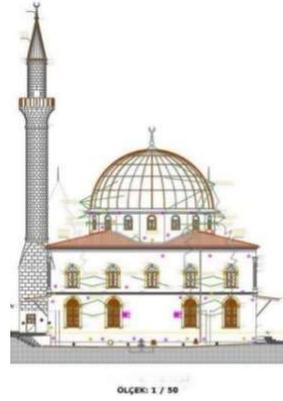

Foto. 32: Kayalık Camisi Kuzey Cephe (2007 Öncesi Görüntüsü)

Güney Cephe: Altta dört, üstte ise beş pencere ile cephe hareketlendirilmiştir. Güneybatı ve güneydoğu birinci kat seviyesinde yer alan köşe pilastrları, dışa taşıntı yapan pencere söve ve yuvarlak kemerleri, pencere kemer kilit taşı düzenlemesi, kat ve saçak silmesi düzenlemeleri diğer üç cepheyi tekrar eder. Bu cephede diğerlerinden farklı olarak, üç adet (bodrum havalandırması) döşemenin altının nefes almasını, iklimlendirilmesini sağlayan uygulamanın dışa yansıyan delikleridir. Bu havalandırmalar aynı zamanda harimi nem, sıcaklık ve soğuğa karşı dengede tutan bir düzenlemedir.

Foto. 33: Kayalık Camisi Güney Cephe

Çizim 4: Kayalık Cami Güney Cephe Çizimi

5. SÜSLEME:

Kayalık Mahallesi'nde bulunan caminin 20. yy'ın başlarında üretilmiştir. Henüz I. Ulusal Mimarlık etkilerinden söz etmek mümkün değildir. Camide daha çok batılılaşma dönemi etkiler gözlemlenmektedir. Yuvarlak kemerler, dışa taşıntı yapmayan saçak formları, kalın kat silmeleri, köşe pilastrları, Barok ve Ampir üslupta plastik bezemeler sayılabilecek özelliklerdir. Yapı anlatımında ayrıntılı olarak ele aldığımız bu uygulamalar hem duvar yüzeylerinde hem de ahşap aksamlar üzerinde görülmektedir. Ahşap üzerine uygulamalar kapı kanatları, mükebbire ve minber üzerinde yoğunlaşmaktadır. Duvar yüzeylerine yapılan uygulamalar ise mihrap etrafında ve kubbe kasnağında yoğunlaşmaktadır.

Foto. 34: Kadınlar Mahfili Tonz Göbeklerine İşlenen Çiçek Bezemesi

Foto. 35: Geçit Bölümünün Üstündeki Pano

Foto. 36: Süpürgelikteki Panolar

Foto. 37: Köşk Kısımındaki Pano

Foto. 38: Kubbe Eteğindeki Bezemeler

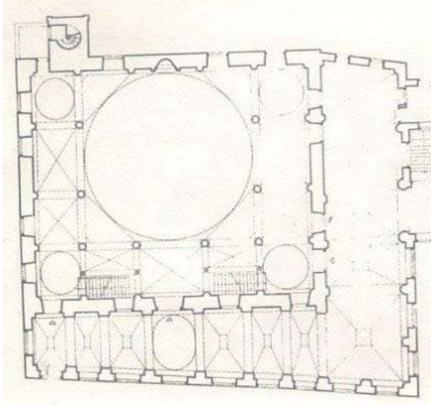
Foto. 39: Harim Giriş Kapısı

KARŞILAŞTIRMA, DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

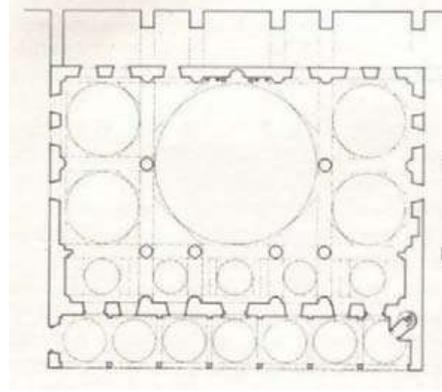
Günümüzde Kayalık Mahallesi'nde yer alan cami, Aydın KTVKKB'nun 30.04.2010 gün ve 2843 sayılı kararı ile tescillenmiştir. 5 gözlü bir son cemaat yerine sahip caminin kuzeybatı köşesinde tek şerefeli ve silindirik gövdeli bir minaresi vardır. Caminin harim kısmı, doğu, batı ve kuzey cephelerden "U" şeklinde bir mahfil ile çevrelenmiştir. Kadınlar mahfili tonozvari bir örtüye sahipken, harimin geri kalan kısmı kubbe ile örtülüdür. Kubbe güneyde duvara otururken, doğu, batı ve kuzeyde ise ikişerden 6 ahşap direk ile taşınmaktadır. Caminin mimari özellikleri, yuvarlak kemerli pencere ve kapıları, vurgulanmış kat ve saçak silmeleri, dışa taşıntı yapmayan saçakları, Barok tarzı batı etkili bezemeleri göz önünde bulundurulduğunda, Osmanlı Devleti'nin son yıllarında inşa edilen cami tipi özelliklerini göstermektedir. Gösterdiği mimari özellikler ve

süslemeler bağlamında I. Ulusal Mimarlık Öncesi (1908) inşa edildiği fikrindeyiz.

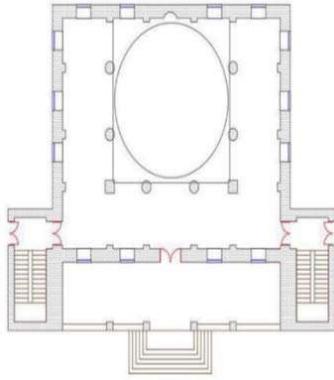
Plan şeması olarak aynı bölge içinde yer alan İzmir Bıyıklıoğlu Camisi (1638) (Plan 2), merkezdeki harim kubbesinin kuzey, batı ve doğu yönden “U” şeklinde sahnlarla genişletilmesine erken ve önemli bir örnektir. Kayalık Camisi plan şemasında olduğu gibi, güneyde duvara diğer yönlerde sütunlara oturan harim kubbesinin üç yönden genişletilmesine başka bir örnek olarak İzmir Hisar Camisi (16. yy sonu) (Plan 3) zikredilebilir (Aslanapa, 1986, 428-430).

Plan 2: İzmir Bıyıklıoğlu Camisi Planı (Oktay Aslanapa'dan)

Plan 3: İzmir Hisar Camisi Planı (Oktay Aslanapa'dan)

Plan 4: Denizli Delikliçınar Camisi Planı (Mimar Necmettin Arslan)

Foto. 40: Denizli Delikliçınar Camisi Harimi

Denizli Kayalık Camisi, 20. yy başında inşa edilmiş ve günümüze kadar büyük oranda özgün plan değerlerini koruyarak gelmiştir. Birkaç restorasyon geçirmiş olmakla birlikte plan şemasını takip eden yerel başka camilere de rastlamaktayız. Bu camiler arasında, Denizli Delikliçınar Camii5 gösterilebilir (Plan 4). Delikliçınar Camisinin harimi üç yönden daraltan “U” planlı mahfile sahip olduğunu görmekteyiz. Harimin geri kalan kısmı ise ayaklar ile taşınan bir kubbeye örtülüdür. Delikliçınar Camisi, Kayalık Camisi plan şemasının yerelde uygulanmaya devam ettiğine önemli bir örnektir.

Günümüze kadar özgünlüğü duvar, pencere açıklıkları, plan şeması ve örtü sistemi ile büyük oranda korunmuş olan tarihsel ve kültürel yaşamımızın özgün bir örneği olan Denizli Kayalık Camisi sanat tarihi ve sosyal yaşam benliği için son derecede önemlidir. Sanat tarihi açısından değerlendirecek olursak, plan şeması, kapı ve pencere formları, düşey taşıyıcı ve üst örtü biçimi büyük oranda üretildiği dönemi yansıtmaktadır. Osmanlının son döneminde üretilen caminin süsleme formlarında ise batılılaşma etkilerini etkin bir şekilde görmekteyiz.

Sosyal benlik açısından ise İzmir’in işgali sürecine saatler içinde tepki gösterecek kadar vatan bilince sahip bir toplumun refleksine tanıklık etmiştir. Millî mücadelenin yurt sathına yayılmasında önemli bir yere sahip olan Müftü Ahmet Hulusi Efendi’nin fetvasını vermek için harekete geçtiği yer olması hesabıyla özeldir.

KAYNAKLAR

ABAY, Eşref (2012). “Beycesultan”, *Ege Üniversitesi Arkeoloji Kazıları*, (Edt. Çilingiroğlu, A. vd.), İzmir: Arkadaş Matbaacılık Ltd. Şti.

AKÇOKOCA AKÇA, Fahri (1945). *Küçük Denizli Tarihi*, İstanbul: Resimli Ay Matbaası T.L. Şirketi.

5 1952 yılında inşa edilen yapı, 08.05.2002 tarih ve 10638 sayılı İzmir Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu kararı ile tescillenmiştir.

- BAYKARA, Tuncer (1994). “Denizli”, *İslam Ansiklopedisi*, C. 9, İstanbul.
- BAYKARA, Tuncer (2007). “800 Yıl Önce Denizli Topraklarının Fethi”, *Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu*, C.1, Denizli, s. 45-46.
- ÇEVRİMLİ, Nilgün (2017). “Denizli ve Çevresinde Yer Alan Bazı Câmilerin Yapı Elemanlarının Değerlendirmesi”, *Vakıflar Dergisi*, S. 47, Ankara, s.169-204.
- Denizli Kültür Envanteri (2014)*. Laodikeia Web Reklam Yayıncılık ve Organizasyon Hizmetleri, Denizli.
- Denizli/Pamukkale Müftülük Arşivi
- EROĞLU, Haldun (2007). “Erken Dönem Kaynaklarında Denizli” *Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu*, C.1, Denizli, s. 87-90.
- ERYETİŞTİ, Şerafettin (2015). *Kayalık Camii*, Denizli: Ege Reklam ve Baskı Sanatları San. Tic. Ltd. Şti.
- Evlia Çelebi Seyahatnamesi Anadolu, Suriye, Hicaz (1671-1672) (1935)*, C. 9, İstanbul: Devlet Matbaası.
- GÖKÇE, Turan (2000). *XVI VE XVII. Yüzyıllarda Lazıkıyye (Denizli) Kazası*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- İNCE, Kasım (2011). “Denizli Camileri ve Denizli'nin Kentleşmesi Üzerine”, *Türk Kültür Tarihinde Denizli ve Kentleşme Sorunları Sempozyumu*, Denizli: Yeni Merhaba Yayıncılık, s. 446-453.
- İNCEOĞLU, Necati (2000). *Geleneksel Türk Mimarisi Denizli*, İstanbul: Tasarım Yayın Grubu.
- KARABIYIK, Hümeıra (2012). *Denizli'nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı (Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e Kadar)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Tarih Bilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- KODAL, Tahir (1998). “Millî Mücadelede Denizli ve Önemi”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, S. 42, s. 1021-1043.

KODAL, Tahir (2012). “Milli Mücadele’de Mustafa Kemal Paşa Ve Denizli İlişkileri”, *Belgi*, S. 3, s. 241-250.

ÖNTUĞ, Murat Mustafa (2007) “18. Yüzyıl Denizli’deki Eğitim Kurumları ve Dinî Yapılar”, *Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu*, C.1, Denizli, s. 189-199.

YİĞİT, Turgut (2007). “M.Ö. 2. Binyılda Denizli ve Çevresi”, *Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu*, C.1, Denizli, s. 7-11.

İnternet Kaynakları:

<https://denizli.ktb.gov.tr/TR-211828/camiler.html>-Erişim 21.02.2021

<http://www.denizli.gov.tr/tarihce#:~:text=Denizli'de%201876%20y%C4%B1l%20il%20olmu%C5%9Ftur.>-Erişim 21.02.2021